

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

**MEHDİLİK VE NÜZÛL-İ İSÂ TARTIŞMALARI -İSLAM'IN KLASİK ÇAĞINDA
ESKATOLOJİK KURTARICI İNANCI-**

“Şimşek, Özkan. *Mehdilik ve Nüzûl-i İsâ Tartışmaları -İslam'ın Klasik Çağında Eskatolojik Kurtarıcı İnanç-*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019, 295 s.”

Sümevra ŞERMET

Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Balıkesir
Master Degree Student, Balıkesir University Faculty of Theology, Balıkesir/Turkey
sumeyyrasermet@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0739-9168

Öz

Hız. İsâ'nın akıbeti ekseninde tartışılan önemli konuların başında İsâ'nın nüzûlü meselesi gelir. Ayrıca Hz. İsâ'nın dünyaya gelişinin kıyametin bir alameti olarak kabul edilip edilmeyeceği konusu da “Nüzûl-i İsâ” başlığı altında incelenmiştir. Kaynakların çoğunda Hz. İsâ'nın dünyaya tekrar gelişi büyük kıyamet alametleri arasında zikredilmiştir. Tanıtımını yapacağımız bu eser, yukarıda özetlemeye çalıştığımız konuyu ele almakta ve klasik âlimlerinin konuya yaklaşımlarını sistematik olarak incelemektedir. Günümüze yansımaları bakımından çalışmanın Hz. İsâ ile ilgili yürütülen tartışmaların tarihî seyrini anlamada başvurulması gereken bir kaynak olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Mehdî, Mesih, İsâ, Eskatolojik Kurtarıcı.

Abstract

The resurrection of Jesus is among the most controversial issues. In addition, whether Jesus' coming to the world would be accepted as a sign of the apocalypse was also examined under the heading Nüzûl-i İsâ. Even in most of the sources, the return of Jesus to the world was conveyed as one of the signs of the great apocalypse. It can be said that this work which we will introduce is a resource that should be used in understanding the historical course of the discussions on the subject.

Keywords: Islam, Mahdi, Messiah, Jesus, Eschatological Savior.

Kur'an-ı Kerim'in yirmi üç yıllık nüzul süreci Mekke ve Medine merkezli şekillenmiştir. Allah, İslam'ın ilk muhatapları nezdinde bize ve kıyamete kadar geçecek olan süreçte tüm insanlara seslenmiştir. Dolayısı ile ilahî mesaj, asr-ı saâdet dışında birçok zamana ve Hicaz Bölgesi dışında da birçok mekâna ulaşmıştır. İslam dininin aslî kaynağı Kur'an, bu ilahî mesajın muhatapları tarafından el üstünde tutulmuş, peygamberin sünneti ile de desteklenerek hayata tatbik edilmeye çalışılmıştır. Ancak tüm noksanlıklardan münezze

olan Allah'ın mükemmel kelamı; tekdüze bir metin olmayışı, muhataplarının farklı anlayış kabiliyetleri, farklı kültür ve bölgelerde geçirmiş oldukları yaşantıları kimi zamanda insanî zaafı sebebiyle tek bir mana ifade edememiştir. Asr'ı saâdetten uzaklaştıkça artan anlayış farklılıkları tarihin her döneminde tartışılmalıdır. Özellikle hicri birinci asır ve sonrasında meydana gelen siyasî hadiseler bu tartışmalara farklı bir boyut kazandırmıştır.

İslam dini ilk yıllarından itibaren hem mülhidlere hem de ehli kitaba yönelik ihtilalci bir tutum sergilemiş ve yanlış inançları ile mücadele etmiştir. Bunlardan akıl ve sağduyusunu kullananların ihtida ettikleri malumdur ki bu aynı zamanda kültür aktarımına da sebep olmuştur. Nitekim İslam'a mal edilen kimi meselelerin farklı kültür menşeli olduğu âlimler tarafından dile getirilmektedir. Din olgusunun kültür mefhumundan ayrı düşünülmemeyeceğini göz önüne aldığımızda da bu aktarımın kaçınılmaz olduğu fark edilmektedir. Şüphesiz bu konuda verebileceğimiz en güzel örneklerden biri mehdi-mesih inancıdır.

Yeryüzünde mevcut olan din ve dinî hareketlerin genelinde, âhir zamanda veyahut herhangi bir zaman diliminde beklenen bir kurtarıcı bulunmaktadır. Araştırmalara göre siyasî-sosyal sıkıntılardan kaynaklanan bu düşünce insanları pasifize etmekte aynı zamanda geleceğe dönük motive unsuru olmaktadır. İslam dininin temel ilkeleri ile bağdaştırılamayan, hakkında açık manada ayet bulunmayan ve delil gösterilen çoğu rivayetin de problemliliği olduğu bu düşünce, özellikle son dönem âlimlerini farklı 'kültürlerden aktarıldığı' fikrine götürmektedir. Tanıtımını yapacağımız eser ele aldığımız bu meseleyi açıklar mahiyettedir.

Araştırma görevlisi Özkan Şimşek tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan ve basımı yapılan bu eser; bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, hemen hemen her kültürde mevcut olan kurtarıcı fikrine değinilmiş, bu fikrin İslam düşüncesine yansımaları olarak da mesih ve mehdi inancı gösterilmiştir. Konunun seçilme sebepleri sıralanmış, çalışma yönteminden bahsedilmiş ve çok boyutlu olan konuda sınırlamaya gidilmiştir. Yazar, şahsî kanaatlerini paranteze aldığını ve özellikle ele alacağı mezheplerin görüşlerine tarafsız olarak ulaşma adına, kendi kaynaklarından yararlanmaya çalıştığını da eklemiştir.

Birinci bölümde, "Eskatolojik Kurtarıcı Tartışmalarının Tarihsel Arka Planı" başlığı altında; nüzûl-i İsâ ve zuhûr-i mehdî kavramsal olarak incelenmiş, eskatolojik kurtarıcı teriminin seçilme sebebine değinilmiş, özellikle hicri ilk üç asrın gaybet ve rec'at düşüncesinin gelişimi açısından öneminden bahsedilmiştir. Benî İsrail cemaatinin dile getirdiği Tanrının Krallığı mitosuna benzer bir fikir olarak Şîa'nın mehdîlik anlayışından bahseden yazar, İslam düşüncesinde yer alan mesih-mehdî inancının kaynağı problemini özellikle klasik dönemde verilen cevaplar eşliğinde ele almaya çalışmıştır. Aynı zamanda beklenen kurtarıcı fikri düşünceler ideolojisi olarak nitelendirilmiş, Müslümanların asr-ı saâdetten uzaklaştıkça bozulan dünya şeklindeki algısından hareketle zaman tasavvurları

incelenmiş ve son olarak da rivayetlerde mesih ve mehdînin uğrak yeri olarak tanımlanan mekânların zikredilme sebeplerine dikkat çekilmiştir.

İkinci bölümde, “Tarihsel Süreçte Eskatolojik Kurtarıcıya Yönelik Yaklaşımlar” başlığı altında; çalışmaya konu edilen Ehl-i Sünnet, Mu‘tezile, Hâricîlerin ılımlı kolu İbâdiyye ve Sünnî çizgiye yakın fikirlere sahip Zeydiyye ekollerinin konu bağlamındaki yaklaşımları, sözlü bir tablo şeklinde okuyucuya sunulmuştur. Eskatolojik kurtarıcı fikrini kabul edenler, reddedenler ve yorumlayanlar şeklinde yaklaşımları tasnifleyen yazar her birini özellikle mezhep âlimlerinin eserlerinden aldığı pasajlarla açıklama yoluna giderek objektifliğini korumuştur. Özellikle bu konu hakkında âlimlerin bir eserinden yola çıkılarak ret veya kabulüne yönelik bir söylemin yanıtıcı olabileceğinin altını çizmiş yine bir âlimin fikrinin tüm mezhebe mal edilmesini de eleştirmiştir. Nitekim aynı mezhebe bağlı âlimlerinin birbirinden farklı görüş benimsemeleri ve hatta bazı âlimlerin kendi mezhep sistematiklerinden uzaklaşması yazarın bu eleştirisini haklı çıkarmaktadır.

Üçüncü bölümde ise “Eskatolojik Kurtarıcı İnancı Bağlamında Yapılan Tartışmalar” başlığı altında; özellikle bu inancı kabul etmeyenler tarafından öne sürülen Hâtm-ı nübüvvet, temel sorunsal olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda Hz. Muhammed’in son peygamber olduğu, Nüzûl-i İsâ’nın vaki olması durumunda hangi vasfa sahip olacağı ve ne gibi davranışlar sergileyeceği şeklinde sorular dile getirilmiş, cevap aranmıştır. Sorulara verilen cevaplarda mezhep taassubunun izlerine rastlanılması meselenin kaynağının İslam dini olup olmadığı noktasında okuyucuya ipucu verir niteliktedir.

İkinci tartışma konusu olarak ele alınan teklifin inkıtaya uğraması daha çok eskatolojik kurtarıcı inancını kabul edenler tarafından öne sürülmüştür. Özellikle Mu‘tezilî düşüncede yer alan mucize telakkisinin etkisinde kalınmış, nüzûl-i İsa’nın ve Deccâl’in olağanüstü hadiseler olduğu ancak teklifin ortadan kalkması durumunda meydana gelebileceği öne sürülmüştür. Bu tartışma hakkında da alıntı ve farklı fikirlere yer verilmiştir.

Üçüncü tartışma konusu olarak da bazı kesimlerin mesih-mehdî inancını mütevâtir haber olarak nitelermeleri, aynı zamanda ümmetin icmâını delil göstermeleri zikredilmiştir. Mesih-mehdî inancını kıyamet alametleri bağlamında icmân gerçekleştiği konulara dâhil eden ilk kişinin kim olduğu, çoğu âlim tarafından haber-i vâhid yahut meşhur olarak belirtilen rivayetlerin nasıl mütevâtir seviyesine çıkartıldığı incelenmiş ve bu konuda alanın uzmanlarından alıntılara yer verilmiştir. Aynı zamanda icmâ ve mütevâtirlik iddialarının ortaya atılma sebepleri eserin başından itibaren işlenmiş, meselenin hem kadim dönemde hem de modern dönemde tartışma konusu olduğu delillendirilmiştir. Yine yazarın konuyla ilgili olarak Dırar b. Amr’ın (ö. 200/815), *Kitabü’t-Tahriş*’ine başvurması da dikkate değerdir.

Dördüncü tartışma konusu Hz. İsa hakkında ayette yer alan ref olgusudur. Konuyla ilgili ayet bağlamında Allah’a bir mekân isnadı olduğu gerekçesiyle kimi kesimler te’vil yoluna gitmiş, kimi kesimler ise mezhep prensiplerine de bağlı olarak ayeti literal manasıyla

anlamıştır. Her iki anlayışa da bizzat âlimlerin eserlerinden alıntılarla örnekler verilmiştir.

Beşinci tartışmada kıyamet alametleri ve kıyametin vakti problemi ele alınmıştır. Doğrudan kıyamet alametlerine değinen bir ayetin bulunmadığını söyleyen yazar, bu konunun rivayet merkezli olduğunu dile getirmektedir. Kıyametin zamanı hakkında ise ayetlerde “ansızın” ifadesinin yer aldığı dolayısı ile İsâ'nın nüzûlü, mehdînin zuhûru gibi hadiselerin kıyametin zamanı hakkında fikir verdiğini bunun da ansızın gerçekleşmeye mani olduğuna dikkat çekmekte ve bu görüşünü çeşitli âlimlerin görüşlerine de yer vererek temellendirmeye çalışmaktadır.

Son olarak Hıristiyan-Müslüman polemiklerinde Nüzûl-i İsâ konusunu inceleyen yazar Müslümanları eleştiren Hıristiyan âlimlerin ifadelerine yer vermiş ve bu mesele hakkında dillendirilen rivayetlerin iki din arasındaki tartışmalar paralelinde şekillenme ihtimalini belirtmiştir. Örnek olarak da rivayetlerde yer alan haçın kırılması gibi ifadelere yer vermiştir.

Yazar çalışmanın sonuç kısmında genel bir tekrara yer vermiş, mezhep yaklaşımlarını genel bir çerçeveye ile özetlemiştir. Bu bağlamda reddedenler, kabul edip iman esası haline getirenler, fikrini müphem bırakanlar ve kabul eden ancak iman esası olarak benimsemeyenler mevcuttur. Dolayısı ile Müslümanlar arasında icmâın olmadığı malumdur. Yazar mesih inancının farklı kültürlerden aktarıldığı; mehdî inancının da siyasî ve sosyal nedenler sebebiyle özellikle Şîî kesimlerde ortaya çıktığı şeklindeki ifadelerin son dönem araştırmaları ile de desteklendiğini belirtmektedir.

Tanıtıma çalıştığımız eserin geneline bakıldığında konuyla ilgili ayet ve rivayetlere yeteri kadar yer verilmediği görülmektedir. Bu durum ilk bakışta bir eksiklik olarak algılanabilmektedir. Zira kelâm, hadis ve tefsir alanlarının problemleri arasına dâhil olan bu konu çoğu zaman ayet ve rivayet merkezli işlenmiştir. Ancak yazarın giriş bölümünde yer verdiği ifadeleri dikkate alındığında bunun bir eksiklikten ziyade bir yetkinlik çabası olduğu anlaşılacaktır. Yazara göre bu konunun ayet ve rivayet merkezli işlendiği çalışmalarda çoğu zaman olay ufku ihmal edilmekte ve çalışma salt tartışmadan öteye gidememektedir. Bu sebeple yazarın bu çalışmadaki hareket noktasını *Müslümanların tarihî tecrübesinde tartışma ne zaman başladı?-Tartışma nasıl bir ortamda cereyan etti?- Konu nasıl ele alındı?-Klasik dönemde itirazlar var mıydı?* gibi sorular oluşturmaktadır. Buradan hareketle çalışmada esas amacın eskatolojik kurtarıcı gelecektir ya da gelmeyecektir gibi bir sonuç önermesine ulaşmak olmadığı aksine tarihî süreç boyunca konunun hangi merhalelerden geçtiğinin tespiti olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda yazar seçmiş olduğu bu konu ve konuyu işleyiş tarzı ile eskatolojik kurtarıcı inancının reddine yönelik yaklaşımların iddia edilenin aksine son dönemde hadisler karşısında değişen paradigmanın bir sonucu olmadığını, ilk dönemlerden itibaren bu inancı reddedenlerin bulunduğu realitesini ispatlama amacı taşımaktadır.

Yazar amacına yönelik olarak aralarında ilk kaynakların bulunduğu pek çok klasik esere başvurmuştur. Bu kaynaklardan yaptığı alıntılar, kimi zaman metnin takibini zorlaştırsa da bu durumun genel manada konunun tüm yönlerini aydınlatma çabası taşıdığı görülmektedir. Yine yazarın tezi ve kitabı karşılaştırıldığında kimi yerlerde değişiklikler kaydedilmektedir ki yazarın önsöz bölümünde kullandığı şu samimi ifadeler bu duruma açıklık getirmektedir:

“Gördüm ki, bir gün bir kitap yazıp da ertesi gün şurası farklı yazılsaymış daha iyi olurmuş, şu da eklenseymiş daha güzel olurmuş, bu konu daha öne alınıp zikredilseymiş daha hoş olurmuş, bu husus burada hiç anılmamış olsa daha güzel olurmuş demeyen kimse yok. Bu ders alınabilecek en güzel durum. Bu durum da, her insanın eksikliğinin bir göstergesi.”

Elbette yazarın farkında olduğu gibi okuyucuların da farkında olması gereken husus; tüm eksikliklerden münezzehe olan hâdis insan değil vâcibü'l-vücûd olan Allah'tır.

Tanıtmaya çalıştığımız bu eserde konu sınırlamasının başarılı bir şekilde yapıldığı, ele alınan konunun objektif olarak okuyucuya sunulduğu görülmüştür. Eser konu hakkında mevcut bilgileri bütüncül bir yapıya kavuşturmuştur. Hakkında kat-î delillerin olmadığı meselelerin iman esasları gibi değerlendirilip tekfir mekanizmasının devreye sokulması, İslam'ın gelişmesine ve amacını gerçekleştirmesine manidir. Yazarın da son kısımda belirttiği gibi *“bu meseleler iman-küfür sınırında ele alınabilecek bir akaid konusu olmaktan öte doğru-yanlığ sınırında tartışılabilecek kelâmî meseleler olarak görülmelidir.”*

Mehdî-mesih konusu başta olmak üzere inanç esasları olma şartlarını taşımayan bu gibi konuların İslam ümmetini ayrıştırmaması ve aydınlatılmasını hedefleyen çalışmaların artması temennisiyle.